

hebben bijdragen geleverd. Zowel de geschiedenis van de vroegere kerkgebouwen, als de bouw van de huidige kerk in al zijn onderdelen, incl. het orgel, krijgen uitvoerige aandacht. Alle aspecten van het gemeenteleven worden beschreven, zelfs het kosterswerk. Drie bijdragen trekken daarbij door hun uitgebreide en gedegen behandeling van de stof vooral de aandacht: Th. van den End beschrijft het 'Gemeenteleven rond de Grote Kerk' (met een excurs over het collatierecht), W. Seldenrijk de diakonale activiteiten en M. de Visser de kerkvoogdij. Een alleszins godsdienstige plaats, Apeldoorn, waar de hervormde gemeente zich mag verheugen in de belangstelling van de bewoners van Het Loo, niet in het minst als het aankomt op kerkbouw.

Maar als we nu vragen naar de inhoud van al die kerkelijke activiteiten, het geestelijk leven, krijgen we nauwelijks antwoord. Dat de akoestiek van de kerk, ondanks het imposante interieur, teleurstelde en men er alles aan deed om de predikanten verstaanbaar te doen zijn, wordt ons uitvoerig beschreven, maar *wat* nu de boodschap was, die van de kansel (zij het met of zonder klankbord) onverstaanbaar dreigde weg te galmen en *hoe* de kerkgangers, die elkaar in de goede oude tijd verdrongen om een plaatsje te bemachtigen, die boodschap nu opvingen en verwerkten, wordt niet verteld. Toch heeft de Apeldoornse werkgroep zich deze vragen wel degelijk gesteld. De bijdrage van S. Kooistra is getiteld: 'De geestelijke signatuur van de hervormde Gemeente en haar Predikanten'. Maar wat hij schrijft, gaat in hoofdzaak over een vijftal predikanten, niet over de gemeente. Hij voelt zich 'eigenlijk niet competent' om de 'geestelijke signatuur' van de gemeente te tekenen (115). Veel meer dan de karakteristiek 'gematigd-orthodox' krijgen we niet te horen. Studie hiervan vergt ook langere voorbereiding dan nu het geval kon zijn. In ieder geval is de theologische plaatsbepaling van de predikant iets anders dan de beschrijving van het geestelijk leven van zijn of haar gemeente. Wanneer ik in de autobiografie van J.H. Gunning JHzn. – jammer genoeg niet voor dit jubileumboek gebruikt – van Apeldoorn in het begin van deze eeuw lees: 'De kerkelijke gemeente was uiterst conservatief en, evenals de gezeten burgerij, niet zeer toegankelijk voor vreemden', dan past zo'n opmerking slecht in de opgewekte verhalen van dit boek, tenzij men tussen de regels door moet lezen. Van den End heeft de percentages van het kerkbezoek berekend en komt voor omstreeks 1915 tot circa tien procent: 'Voor de meeste gemeenteleden zal de kerk erg ver weg geweest zijn, letterlijk en figuurlijk' (86). Geen wonder dat Pniël-Gunning, toen hij als emeritus in Apeldoorn kwam wonen, zich uitgedaagd voelde om mee te helpen in evangelisatie-werk (1916-1920), maar hij deed dat